

برساخت اجتماعی بسترهای تکوین و تداوم پدیده کولبری در شهرستان بانه

<https://sociology.tabrizu.ac.ir>

DOI:10.22034/jeds.2025.55770.1716 شناسه دیجیتال

تاریخ پذیرش نهایی: ۱۴۰۳/۱۲/۲۷

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۱۲/۲۲

اکبر زارع شاه‌آبادی^۱
آرزو محمدی^{۲*}

چکیده

پدیده کولبری^۳ امری اجتماعی، تاریخی و بسترمند است و بر تمامی ابعاد زندگی مردمان شهرستان بانه تأثیرگذار بوده است. پدیده کولبری به یکی از چالش‌های اساسی در این منطقه تبدیل شده است. جهت برون رفت از این معضل، شناخت زمینه‌ها و بسترهای شکل‌گیری پدیده کولبری ضروری است. مطالعه حاضر به درک و تفسیر مردم از بسترها و زمینه‌های پیدایش پدیده کولبری در شهرستان بانه پرداخته است. رویکرد پژوهش کیفی و در چارچوب نظریه داده‌بنیاد (نظریه مبنایی یا گراند تئوری^۴)، استفاده شد. داده‌ها از طریق مصاحبه نیمه ساختار یافته و عمیق گردآوری شده و با استفاده از روش نظریه زمینه‌ای تحلیل شدند. با کمک روش نمونه‌گیری هدفمند با ۲۶ نفر از مطلعان کلیدی تا رسیدن به اشباع نظری مصاحبه انجام شد. مضامین برساخت شده‌ی تحقیق ذیل در قالب ۲۴ مفهوم اساسی و ۵ مقوله عمده (جبر اقتصادی محیط، شرایط ساختاری جامعه، زیست جهان و بازتولید نقش کولبری، راهبرد گریزناپذیر و سیاست‌های رانتی و مقوله هسته «تداوم پدیده کولبری» کدگذاری و تحلیل شده‌اند. بر مبنای نتایج این تحقیق، پدیده کولبری به مثابه امری تاریخی و بسترمند، نتیجه غلبه اندیشه نئولیبرال و توسعه نامتوازن کشور، توسط دولت در مناطق مرزی است.

واژگان کلیدی: جبر جغرافیایی فقر، کولبری، قاچاق، بانه، مناطق مرزی، بسترها و زمینه‌ها، جبر اقتصادی.

A_zare@yazd.ac.ir

۱. استاد جامعه‌شناسی، گروه جامعه‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه یزد، یزد، ایران.

۲. دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی، گروه جامعه‌شناسی، دانشکده حقوق و علوم اجتماعی، دانشگاه تبریز، تبریز، ایران. (نویسنده مسئول)

Arezomohammadi85@gmail.com

3. Kolberi

4. Grounded theory

مقدمه و بیان مسئله

کولبری یک شغل نسبتاً جدید به شمار می‌آید که سابقه آن به دوران پس از جنگ خلیج فارس در سال ۱۹۹۰ و ایجاد اقلیم خودمختار در کردستان عراق برمی گردد. این شغل یکی از مشاغل کاذب و خطرناک در استان‌های مرزی کشور است. از کولبری تعریف حقوقی خاصی وجود ندارد اما کولبران، گروهی از ساکنان روستاها و شهرهای مرزی هستند که با دریافت دستمزد ناچیز، انتقال کالا از مرزها را با حمل بار بر پشت خود و خارج از مبادی رسمی گمرکی مرزی انجام می‌دهند. هیچ نهاد دولتی و غیردولتی وجود ندارد که از کولبرها به ویژه در مواقعی که آسیب می‌بینند حمایت بکند (مرادیان، ۱۳۹۶: ۱۷). کولبری یکی از مسائل پیچیده اجتماعی و چالشی در مناطق مرزی غرب کشور و از جمله شهرستان بانه است. آنچه مسلم است اینست که مناطق مرزی از نقاط حساس و استراتژیک کشور بوده و به دلیل فقدان رفاه و نبود انگیزه‌های لازم برای زندگی، زمینه ساز مشکلات سیاسی، اقتصادی و امنیتی برای همه‌ی دولت‌های وقت بوده است. ناتوانایی‌های بالقوه در تولید، فقدان اشتغال، نازل بودن درآمد و عدم دسترسی به نیازهای اولیه، عمده‌ترین مشخصه اقتصادی - اجتماعی این مناطق است که زمینه را برای معضلات و نابسامانی‌هایی چون مهاجرت، قاچاق کالا، شورش و ناامنی در این مناطق فراهم آورده است. واقعیت این است که مرزنشینی و مشکلات توسعه نیافتنی مناطق کردنشین وضعیتی را خلق کرده است که بخش کثیری از ساکنان آن به خصوص روستائیشان یا مهاجرین روستایی برای گذران روزی دست به شغلی خطرناک و کم درآمد به نام کولبری بزنند (دلپسند و همکاران، ۱۳۹۷: ۲). اشتغال و بیکاری از جمله موضوعات مهم اقتصادی هر کشوری است، به گونه‌ای که افزایش اشتغال و کاهش بیکاری به عنوان یکی از شاخص‌های توسعه یافتگی جوامع تلقی می‌شود. در حال حاضر، بیکاری و تبعات ناشی از آن، یکی از معضلات اساسی کشور به شمار می‌آید. بی‌شک مسئله‌ی بیکاری در کشور ما متأثر از خیل عظیم جوانانی است که در چند سال اخیر به عنوان جویندگان شغل به کشور وارد شده‌اند. در طبقه‌بندی اشتغال از نظر اقتصادی، اصطلاح «شغل کاذب» وجود ندارد. اما از نظر جامعه‌شناسی که بیشتر به هنجارها و ناهنجارها و بررسی زمینه‌ها و علل پدیده‌های اجتماعی می‌پردازد، مفهوم کار، اشتغال و بیکاری، معنای دیگری به خود می‌گیرند. با این دید، کار و اشتغال فعالیت‌هایی هستند که از ثبات و پایداری بیشتری برخوردارند. بر این اساس، بر فعالیت‌هایی که مطابق با هنجارهای اجتماعی نیست، مثل قاچاق فروشی و کولبری و انواع دیگر شکل‌های قاچاق، یا آنچه مورد رضایت فرد نیست و کفایت اقتصادی او را نمی‌کند، چون از ثبات و دوام برخوردار نیست، نمی‌توان شغل و کار نامید و از آنها به عنوان «شغل کاذب» یاد می‌کنند (ریگی، ۱۳۹۶: ۵۶). کولبری یک نوع فعالیت خدماتی بوده و به حمل کالاها توسط افراد (روی پشت یا کول) در نقاط مرزی و انتقال آن به داخل

مرزهای کشور و یا برعکس آن گفته می‌شود. افرادی که به فعالیت کولبری می‌پردازند، «کولبر» نامیده می‌شوند. کولبری به دو صورت رسمی و غیررسمی (قاچاق)^۱ وجود دارد. کولبری رسمی حمل کالاها به اندازه‌ی مشخص و در یک بازدهی زمانی معین در بازارچه‌های مرزی توسط افراد بر اساس قوانین و مقررات مصوب (قانون ساماندهی مبادلات مرزی) است. کولبری غیررسمی حمل کالا از مرزهای بین‌المللی به صورت غیر قانونی توسط افراد بدون استفاده از چهارپایان و وسایل نقلیه می‌باشد که به دلیل واردات آن کالا از خارج از بازارچه‌های مرزی و عدم رعایت سهمیه‌های تعیین شده و گاهی واردات کالاها ممنوعه (شرعی و قانونی)، تحت عنوان کولبری غیر رسمی (قاچاق) از آن یاد می‌شود. با وجود اینکه پدیده بیکاری، به نوعی ایران شمول است، اما شواهد آماری موجود بیانگر آن است که در استان‌های کردنشین کشور، حجم بیکاری بالا بوده و به تبع آن شاخص‌های اقتصادی و اجتماعی نیز از وضعیت چندان مناسبی برخوردار نیستند (خالدی، ۱۳۹۶: ۷۷).

کولبری به عنوان یک شغل کاذب در سال ۱۹۹۰ با ایجاد اقلیم خودمختار در کردستان عراق شکل گرفت. شهرستان بانه یکی از مناطق محروم مرزی استان کردستان است که بخش کثیری از مردم آن به شغل خطرناک کولبری می‌پردازند. در حال حاضر بیشتر کولبران در شهر بانه به صورت غیررسمی به کولبری مشغول هستند. کولبری باوجود اینکه خطرات زیادی دارد ولی منافع محدودی برای کولبران دارد. در واقع، کولبری در چند سال اخیر به یکی از معضلات اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی و حتی امنیتی تبدیل شده و به شیوه‌های گوناگون بر زندگی و پیرامون مردم این شهر تأثیرگذار بوده است. بر اساس این پژوهش، کولبران مانند کنش گرانی خلاق می‌توانند زمینه‌ها و بسترهای پیدایش کولبری را بازسازی معنایی کنند. درحقیقت نگاه و تفسیرهای منحصر به فرد کنش‌گران از زمینه‌ها و بسترهای کولبری و معنای آن، نکته و بحثی است که تا بحال کمتر بدان پرداخته شده است. اینکه کولبران شهر بانه اساساً علت و زمینه پیدایش کولبری را چه می‌دانند و آن را چگونه معنا و تفسیر می‌کنند موضوعی است که آن را می‌توان در یک پژوهش کیفی دنبال کرد. از این‌رو، فهم دلایل عمیق و ذهنی درباره زمینه‌های پدیده کولبری نیازمند مطالعه و شناسایی معنای پدیده کولبری در زیست جهان روزمره‌ی افراد کولبر است (زارع و محمدی، ۱۳۹۰: ۱۴۰). بر این اساس، سؤال اصلی این پژوهش این است که کولبران شهر بانه بسترها، مجاری و دلایل شکل‌گیری پیامدهای کولبری را چه می‌دانند؟

پیشینه پژوهش

ازکیا و همکاران (۱۳۸۸) در پژوهش «بررسی عوامل اجتماعی مؤثر بر قاچاق سوخت (مطالعه موردی در منطقه باغ شایگان مهاباد)»، عوامل و متغیرهای مختلف مؤثر بر گسترش و توسعه

1. Trafficking

پدیده قاجاق را بررسی کردند. روش انجام پژوهش آنها، استفاده از دو روش مشاهده مشارکتی با چارچوب توسعه نابرابر سمیر امین بوده و دیگر روش پیمایش تکنیک پرسشنامه‌ای نیمه ساختارمند به همراه مصاحبه بوده است. جامعه آماری پژوهش باغ شایگان مه‌باد با جمعیت ۲۵۵۶۰ نفر و حجم نمونه ۲۵۹ نفر بوده است. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهند بیکاری و محرومیت از عوامل ساختاری بر شکل‌گیری قاجاق سوخت موثر می‌باشند.

قادرزاده و همکاران (۱۳۹۰) در پژوهش «برساخت اجتماعی پدیده تجارت مرزی (ارائه یک نظریه زمینه‌ای در شهرستان مریوان)» بر ساخت اجتماعی پدیده تجارت مرزی و چگونگی آن از دیدگاه مرزنشینان شهرستان مریوان را بررسی کرده‌اند. روش انجام پژوهش آنها کیفی و ابزار گردآوری داده‌ها مصاحبه عمیق، مشاهده مشارکتی و اسناد و مدارک بوده است. همچنین از روش نظریه زمینه‌ای برای داده‌ها استفاده شده است. با کمک روش نمونه‌گیری هدفمند با ۲۲ نفر از مطلعان کلیدی مصاحبه انجام شده است. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهند پدیده تجارت مرزی برساختی اجتماعی است و به مثابه امری تاریخی و بسترمند، نتیجه واکنش‌ها و تعاملات مردمان منطقه به فرصت‌ها و محدودیت‌های وضعیت‌های جغرافیایی، معیشتی و اقتصادی، فامیلی- فرهنگی و سیاسی است. به عبارت دیگر، بازسازی معنایی خوانش مرزنشینان از چگونگی برساخت پدیده تجارت مرزی نشان دهنده آن است که آن‌ها پدیده تجارت مرزی را به مثابه واکنش و راهبرد گریزناپذیر به شرایط توسعه نیافته منطقه در ابعاد گوناگون و وضعیت خویشاوندی و قربت‌های بین فرهنگی حاکم بر منطقه درک و تفسیر کرده‌اند.

رومینا (۱۳۹۲) در پژوهش «تبیین نظری قاجاق کالای ورودی و مدیریت آن در کشورها» ریشه‌های شکل‌گیری، چرخه تولید، توزیع و مصرف، عوامل تأثیرگذار بر توسعه آن و در نهایت الگوی نظری مدیریت آن در کشورها را بررسی کرد. روش انجام پژوهش از نوع بنیادی و نظری و ابزار گردآوری داده‌ها، روش کتابخانه‌ای و اسنادی بوده است. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهند هرزمان نیازهای شهروندان ساکن یک فضای جغرافیایی از طریق مبادی رسمی و قانونی برطرف نگردد، عوامل قاجاق اقدام به نقل و انتقال کالا از مبادی غیر رسمی به صورت غیر قانونی می‌نمایند.

مسعودی و همکاران (۱۳۹۲) در پژوهش «بررسی عوامل موثر بر قاجاق کالا در استان‌های مرزی (مورد مطالعه: استان کردستان)» علل و عوامل مؤثر بر قاجاق را در استان کردستان بررسی کردند. روش انجام پژوهش آنها، پیمایشی و ابزار گردآوری داده‌ها، پرسشنامه بوده است. جامعه آماری پژوهش شامل ۸۰ نفر از کارشناسان سازمان‌های مسئول در امر قاجاق کالا و ۵۰ نفر از قاچاقچیان دارای سابقه قاجاق کالا بوده است. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهند که از

نظر هردو گروه کارشناسان و قاچاقچیان، نرخ بالای بیکاری، درآمد کم و فقر مردم منطقه، از عوامل اساسی افزایش قاچاق کالا در بخش زمینه‌ای هستند.

پیشگاهی فرد و همکاران (۱۳۹۳) در پژوهش «بسترهای ژئوپلیتیکی قاچاق کالا و ارز با تأکید بر بازارچه‌های مرزی (مطالعه موردی: استان کرمانشاه)» نقش بازارچه‌های مرزی کرمانشاه را در ثبات اقتصادی و امنیتی مرتبط با جریان قاچاق در این استان، به ویژه در مناطق مرزی بررسی کردند. روش انجام پژوهش تحلیلی- توصیفی و ابزار گردآوری داده‌ها میدانی (پرسشنامه) و کتابخانه‌ای بوده است. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهند که مجموعه عوامل ژئوپلیتیکی نامناسبی در مناطق مرزی وجود دارد که همانند بازارچه‌های مرزی، زمینه قاچاق کالا را فراهم می‌کنند. امنیت و ثبات اقتصادی در این منطقه وجود ندارد و اغلب سرمایه‌گذاری برای حل مشکل بیکاری در کانون توجه قرار ندارد.

باینگانی و همکاران (۱۳۹۹) در پژوهش «برساخت تاریخ اجتماعی و بسترهای تکوین و تداوم اقتصاد غیر رسمی (بازار و تجارت مرزی در بانه)» بسترها و مکانیسم‌های چندوجهی مؤثر بر ایجاد پدیده اقتصاد غیر رسمی را بررسی کردند. روش انجام پژوهش آنها کیفی و از نوع اتنوگرافی انتقادی و یافته‌ها به روش‌های ترکیبی (مصاحبه، گفت‌وگو، فوکوس گروه و اسناد) گردآوری شده‌اند. جامعه آماری شهرستان بانه بوده است. مقوله‌های محوری زمینه‌ساز پدیده اقتصاد غیر رسمی شامل مشکلات محیطی، محدودیت منابع، قرابت فرهنگی و سنت دینی میانه‌رو بوده‌اند. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهند که برابند کشاکش نیروهای سیاسی و موقعیت مرزی بانه نوعی اقتصاد تجاری و مرزی در طول تاریخ بوده که بعد از سربرآوردن دولت مدرن، صورت غیررسمی پیدا کرده و با تحولات منطقه‌ای و جهانی تغییرات خاصی به خود می‌بیند.

عنبری و همکاران (۱۳۹۹) پژوهش «برساخت اجتماعی پدیده کولبری در مناطق مرزی غرب ایران (واکوی زیست جهان انتقادی کنشگران محلی در شهرستان بانه)» را به روش قوم نگاری انتقادی انجام داده‌اند. یافته‌ها به روش تحلیل زمینه محور و کدگذاری باز و محوری، در دو سطح توصیفی و تحلیلی بیان شده‌اند. جامعه آماری پژوهش شامل مرزنشینان شهرستان بانه در سال ۱۳۹۹ و حجم نمونه ۲۵ نفر بوده است. بر اساس یافته‌های بدست آمده، مقوله‌های محوری زمینه ساز پدیده قاچاق شامل فقر اقتصاد و نبود منبع درآمد جایگزین؛ احساس تبعیض ساختاری؛ جبر محیطی و ضعف اشتغال صنعتی، کشاورزی و گردشگری؛ بازتولید جبری مرز؛ عقب‌نشینی دولت در حمایت از فقرا؛ رایج شدن سرمایه‌داری رانتی در نبود سرمایه‌داری صنعتی؛ احساس طرد اقتصادی و فرهنگی بوده‌اند. یافته نهایی این پژوهش نشان می‌دهد، پدیده کولبری محصول انتخاب مرزنشینان غرب کشور نبوده، بلکه به واسطه عوامل پیش گفته برساخت شده است.

جان‌پرور و همکاران (۱۴۰۰) پژوهش «عوامل مؤثر بر استمرار کولبری در روستاهای مرزی پاوه با رویکرد سناریونگاری» را با هدف بررسی عوامل مؤثر بر استمرار کولبری در روستاهای مرزی پاوه انجام داده‌اند. روش انجام پژوهش آنها توصیفی-تحلیلی و با استفاده از روش سناریونویسی بوده است. نتایج به دست آمده از نرم افزار سناریو ویزارد نشان داده است که از ۴۵ وضعیت احتمالی ۲۶۶ درصد وضعیت بحرانی ۱۷٫۸ درصد در استان بحرانی ۲۶۶ درصد وضعیت ایستا ۱۳/۴ درصد وضعیت نیمه مطلوب و ۱۵۶ درصد نیز وضعیت مطلوب دارند. در مجموع ۲۹ درصد وضعیت مطلوب و ۴۴/۴ درصد نیز وضعیت نامطلوب داشته‌اند. از ۱۴ سناریوی محتمل سناریوهای ۱ و ۲ دارای وضعیت مطلوب و سناریوهای ۶۵، ۱۳۷، ۱۳ و ۱۴ دارای وضعیت نامطلوب بوده‌اند. سناریوهای ۱۱، ۱۰، ۹، ۴۸ و ۳ نیز دارای وضعیت بینابینی بوده‌اند و از ترکیب حالت‌های مختلف به وجود آمده‌اند. یافته نهایی این پژوهش نشان می‌دهد شرایط برای استمرار کولبری در منطقه بحرانی محسوب می‌شود و این امر نیازمند تدوین سیاست‌های مناسب با موقعیت منطقه برای بهبود شرایط معیشتی و زندگی ساکنان نواحی مرزی است.

زارع و همکاران (۱۴۰۰) در پژوهش «درک و فهم پدیده کولبری در شهرستان بانه» زمینه‌ها و پیامدهای کولبری در شهرستان بانه را بررسی کرده‌اند. روش انجام پژوهش آنها کیفی و داده‌ها از طریق مصاحبه نیمه ساختار یافته و عمیق گردآوری شده‌اند. جامعه آماری پژوهش شامل کولبران شهرستان بانه در سال ۱۳۹۹ و حجم نمونه ۲۷ نفر بوده است. یافته‌ها با روش نظریه زمینه‌ای تحلیل و در قالب ۳۲ مفهوم اساسی و ۷ مقوله عمده اقتصاد سیاسی مرز، خطر پذیری بقاء، مسخ اجتماعی، فرسودگی شغلی، از خودبیگانگی، مشروعیت سازی، نارضایتی خانوادگی و مقوله هسته «اقتصاد سیاسی مرز» کدگذاری و تحلیل شده‌اند. یافته نهایی این پژوهش نشان می‌دهد، پدیده کولبری رفتاری پر مخاطره است و به منزله امری تاریخی و بسترمند، نتیجه واکنش‌ها و تعاملات کولبران منطقه به پدیده کولبری نتیجه واکنش کولبران به فرصت‌ها و محدودیت‌های وضعیت جغرافیایی، معیشتی، اقتصادی و سیاسی است.

سلیمی و همکاران (۱۴۰۰) پژوهش «بازسازی معنایی کولبری از نگاه کولبران غیر رسمی شهر سقز» را با هدف بررسی تجربه زیست کولبران و بازسازی معنایی این تجربه انجام داده‌اند. در این پژوهش از نظریه زمینه‌ای و تکنیک مصاحبه نیمه ساختار یافته استفاده شده است. جامعه آماری پژوهش شامل ۲۱ نفر از کولبران غیر رسمی شهرستان سقز بوده است. یافته‌ها در قالب بیش از ۱۲۵ مفهوم و ۱۷ مقوله عمده شامل: تعلق و تعهد گروهی، مناسک خاص گروه، خطرات جسمی، آسیب‌های روحی روانی، انزوا و طرد اجتماعی، عکس العمل به برچسب‌ها، خطرات طبیعی، خطرات غیر طبیعی، فقر و فشار اقتصادی، بی‌اعتمادی اجتماعی، پذیرش و دسترسی آسان، توجیه و مشروعیت دادن به کار خود، مهارت و توانایی کنترل مخاطرات، تمایل به ترک،

تضعیف تولید سنتی، تعاملات قومی و فامیلی برون مرزی و مشخصات خاص و مقوله هسته کولبری، حرفه‌ای پر مخاطره در تنگناهای توسعه نیافتگی مرزها کدگذاری و تحلیل شده است. یافته نهایی این پژوهش نشان می‌دهد کولبری واکنشی به وضع معیشتی و محیطی نامناسب منطقه بوده است.

متقی و همکاران (۱۴۰۰) در پژوهش «تحلیلی بر علل گرایش به اقتصاد غیر رسمی در شهرهای مرزی با تأکید بر اشتغال کولبری (مطالعه موردی: شهر سردشت)» علل اقتصادی گرایش مردمان شهر سردشت به اشتغال کولبری را مورد بررسی و تحلیل قرار داده‌اند. روش پژوهش آنها، توصیفی-تحلیلی و نوع پژوهش، کاربردی بوده است. جامعه آماری پژوهش شامل ۱۶۰ نفر از کولبران شهر سردشت بوده که به روش گلوله برفی انتخاب شده بودند و داده‌ها از طریق روش‌های کتابخانه‌ای، منابع الکترونیکی و مطالعات میدانی و پرسشنامه گردآوری شده است. یافته نهایی این پژوهش نشان می‌دهد بین علت اشتغال به کولبری و متغیرهای جنسیت، محل تولد، علت مهاجرت به شهر، تعداد اعضای خانوار، سطح تحصیلات، نوع کالاهایی که عمدتاً حمل شده، مخارج ماهیانه، روش آشنایی و ورود به شغل کولبری و نوسانات درآمدی شغل کولبری در فصول گوناگون رابطه‌ای معنادار وجود ندارد، اما بین علت گرایش به کولبری و سن، شغل قبلی، وضعیت تأهل، حقوق ماهیانه، منبع درآمدی دوم و جدای از کولبری، شغل آتی، امنیت شغلی، رضایت شغلی و مدت اشتغال به کولبری یا علل گرایش به کولبری رابطه‌ای معنادار وجود دارد.

محمدی و همکاران (۱۴۰۰) در تحقیقی تحت عنوان «اشتغال پایدار شهرهای مرزی؛ تحلیل علل و پیامدهای کولبری در شهر بانه» عوامل و زمینه‌هایی که باعث به وجود آمدن شغل کاذب کولبری شده است را شناسایی کرده‌اند. روش تحقیق در این پژوهش استفاده از روش قوم نگاری به عنوان یک روش تحقیق کیفی بوده است. جامعه آماری این پژوهش شامل ۲۷ نفر از کولبران شهر مرزی بانه بوده است. داده‌ها با تکنیک مصاحبه‌ی عمیق از پاسخ‌گویانی که به روش نمونه‌گیری نظری انتخاب شده بودند گردآوری شده است. پس از جمع‌آوری داده و تحلیل کدگذاری‌های مصاحبه‌ها به استخراج ۵۷ عبارت ۱۶ مفهوم و ۴ مقوله اصلی پرداخته شده است. در این پژوهش، عوامل اقتصادی، سیاسی، قانونی و امنیتی، اجتماعی، فرهنگی و جامعه‌شناختی، جغرافیایی و ژئوپلیتیکی مهم‌ترین مقوله‌های اصلی ایجاد این اشتغال کاذب بوده است.

محمودی و همکاران (۱۴۰۰) پژوهشی با عنوان «کولبری، برآیند سیاست‌های معطوف به توسعه نیافتگی (مطالعه کیفی کولبران شهر پاوه)» انجام داده‌اند. هدف از انجام این پژوهش، مطالعه این پدیده و چگونگی تفسیر این پدیده از نگاه کولبران شهرستان پاوه بوده است. روش انجام پژوهش کیفی بوده و داده‌ها از طریق مصاحبه عمیق و نیمه ساختار یافته گردآوری شده

است. از روش نظریه زمینه‌ای برای تحلیل داده‌ها استفاده شده است. جامعه آماری پژوهش شامل ۳۰ نفر از مطلعین کلیدی و در تجزیه و تحلیل داده‌ها از روش نظریه استفاده شده است. اطلاعات به دست آمده در قالب ۳۴ مفهوم، ۶ مقوله عمده و در نهایت یک مقوله هسته‌ای کدگذاری و تحلیل شده‌اند. مقولات عمده عبارت‌اند از: اکولوژی منطقه، فشار ساختاری درونی، نابسامانی اقتصادی در منطقه مرزی، فشارهای ناشی از ساختار بیرونی، تضعیف شیوه‌های سنتی تولید، روابط خویشاوندی و قرابت فرهنگی و مقوله هسته، عدم توسعه و رشد اقتصادی است. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد، پدیده کولبری به مثابه امری تاریخی و بسترمند ناشی محرومیت‌ها و محدودیت‌های اقتصادی، جغرافیایی، سیاسی، فرهنگی و امکانات معیشتی و مرزبندی‌های ناخواسته است. این پدیده از نظر مرزنشینان به عنوان یگانه راه گریز ناپذیر در واکنش به عدم توسعه و رشد اقتصادی در ابعاد گوناگون وضعیت اقتصادی، خویشاوندی و قرابت فرهنگی حاکم بر منطقه می‌باشد که نظام اجتماعی می‌تواند متناسب با این خواسته‌ها و نیازهای مرزنشینان برنامه ریزی در ابعاد کوتاه مدت، میان مدت و طولانی مدت اقدام نماید.

محمدی (۱۴۰۱) پژوهشی تحت عنوان «تحلیل عوامل مؤثر بر بروز و تداوم پدیده کولبری در نواحی روستایی مرزی استان کردستان» انجام داده است. روش انجام پژوهش، توصیفی - تحلیلی و داده‌ها از طریق منابع اسنادی در بخش نظری و روش پیمایشی در بخش میدانی گردآوری شده است. این پژوهش آمیخته‌ای از روش‌های کمی و کیفی بوده است. جامعه آماری پژوهش شامل ۴۶ نفر و توزیع پرسشنامه نیز در میان ۱۰۰ نفر از اعضای همین گروه‌ها به روش هدفمند انجام پذیرفته است. از روش نظریه زمینه‌ای برای تحلیل داده‌ها استفاده شده است. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد، که ۷۶ ضعف و نارسایی شناسایی شده در قالب چهار عامل اصلی ضعف سیاست‌گذاری برنامه‌ریزی توسعه‌ای و مدیریت امنیتی این استان مرزی ضعف در قوانین حمایتی و ضعف در زیر ساخت‌های کالبدی مورد نیاز توسعه اقتصادی در سطح روستاها نارسایی‌های اجتماعی و فضای نامناسب کسب و کار جهت توسعه اقتصادی روستاها و کمبود سرمایه مردم محلی جهت توسعه اقتصادی و اشتغال‌زایی به عنوان عوامل اصلی بروز و تداوم پدیده کولبری در استان جای گرفتند. در این میان نیز عامل ضعف سیاست‌گذاری برنامه‌ریزی توسعه‌ای و مدیریت امنیتی این منطقه مرزی و سپس کمبود سرمایه مردم محلی جهت توسعه اقتصادی و اشتغال‌زایی در نواحی روستایی اثر گذارترین موانع شناسایی شده در راستای حذف پدیده کولبری و تداوم وضع نامطلوب موجود در سطح منطقه می‌باشند.

تورگلر و اشنايدر^۱ (۲۰۰۹) در تحقیقی با عنوان «رابطه میان نرخ بیکاری و اقتصاد سیاه» با استفاده از روش VAR ساختاری رابطه میان نرخ بیکاری و اقتصاد سیاه را تحلیل کرده‌اند. نتایج

1. Torgler and schneider

پژوهش آنها نشان داد که افزایش نرخ بیکاری در بخش رسمی منجر به افزایش تعداد افرادی می‌شود که در بخش غیررسمی و اقتصاد سایه کار می‌کنند.

فری و وک‌هانمان^۱ (۱۹۸۴) پژوهشی را برای «تبیین عوامل پیدایش اقتصاد پنهان» انجام داده‌اند. فری و وک‌هانمان در این پژوهش نشان دادند بار تحمیل شده بر افراد توسط دولت از جمله بار مالیاتی و بار قانونگذاری یا اعمال محدودیت‌های قانونی، بیکاری و سطح توسعه نیافتگی از عوامل پیدایش اقتصاد پنهان هستند.

چارچوب مفهومی

چارچوب مفهومی پژوهش مبتنی بر پارادایم تفسیری و رویکرد برساخت گرایی است. هدف اصلی این رویکرد برساختی و پارادایم تفسیری کشف و فهم شیوه‌هایی است که افراد، به وسیله آنها خود را خلق و آن را تجربه می‌کنند (ایمان، ۱۳۸۸: ۵۳). از نظر این پارادایم، هر محیطی برای سازندگان همان محیط معنادار است و قانون عام حاکم بر محیط اجتماعی معنایی ندارد. از نگاه پارادایم تفسیری، انسان‌ها بر اساس سیستم معنایی تقسیم شده بین خود، رویدادها و تجربیاتی را تفسیر می‌کنند که نتیجه آنها موضع‌گیری اجتماعی است. در پارادایم تفسیری انسان خالق محیط خویش است و به طور فعال با آن مواجه می‌شود (همان، ۸۴).

یکی از نظریات استفاده شده در این پژوهش برای تحلیل نقش قدرت در اقتصاد نظریه اقتصاد سیاسی است. اقتصاد سیاسی، متمرکز بر ارتباط متقابل بین سیاست و اقتصاد است. بر مبنای نظر تودارو^۲، مفهوم اقتصاد سیاسی با تأکید بر نقش قدرت به ویژه قسمتی از قدرت که در تصمیم‌گیری‌های اقتصادی دخالت دارد، مشخص می‌شود. بر طبق دیدگاه اقتصاد سیاسی، محققان شهری، به توزیع ثروت و قدرت در شهر توجه کردند و معتقدند که بهترین زمین‌های شهر و بیشترین دسترسی به خدمات شهری، متعلق به ثروتمندان است. به اعتقاد آنها عوامل تعیین کننده ساختار شهر، تعقیب منافع مادی ثروتمندان و کنش سیاسی دولت است. این رهیافت، بر نقش سرمایه‌داری، نظم اقتصاد بین‌المللی، انباشت و تمرکز ثروت و قدرت، روابط بین طبقات اجتماعی و نقش دولت تأکید دارد. نقطه مشترک تمام نظریه‌پردازان اقتصاد سیاسی این است که همه بر نقش سرآمدان اقتصادی و قدرتمندان سیاسی تأکید دارند (موحد و همکاران، ۱۹-۳۶: ۱۳۹۵).

1. Freyand Hanneman

2. Todaro

برطبق دیدگاه جامعه‌شناسی کارکردی، پدیده کولبری را می‌توان به منزله انحراف از قانون درک کرد. مرتن^۱ با بسط مفهوم آنومی دورکیم آن را برای تبیین رفتار انحرافی به کار گرفت. مرتن انحراف را نتیجه عدم تعادل در نظام اجتماعی می‌داند. نابسامانی را به عدم تعادل بین اهداف تأیید شده اجتماعی و وسایل مورد تأیید برای نیل به آنها نسبت می‌دهد. از دیدگاه مرتن، علت جرم در درون افراد که اشتباهی سیری ناپذیرشان باید به وسیله کنترل‌های قوی هنجاری محافظت شود وجود ندارد بلکه در تناقضات ساختار اجتماعی - فرهنگی است.

در چارچوب نظریات اقتصاد سیاسی وبر طبق رویکرد مرکز - پیرامون والرشاین^۲، می‌توان با مقایسه مناطق مرزی با مناطق مرکزی به شاخص‌های عمده‌ای از جمله انزوای جغرافیایی مناطق مرزی، دوری از قطب‌های صنعتی اقتصادی، قرار گرفتن در حاشیه و پیرامون و همچنین توسعه نیافتگی در ابعاد مختلف اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و فرهنگی نسبت به مناطق مرکز کشوری برد (سعیدی و همکاران، ۱۳۸۸: ۱۰۸). نظریه فشار عمومی، جرم را پدیده اجتماعی می‌داند و به نوعی با فرآیندها و ساختارهای اجتماعی مرتبط می‌بیند. به تعبیری، علت اصلی جرم در درون اجتماع است. از نظر اگینو^۳، عواملی در جامعه وجود دارد که برخی مردم را تحت فشار قرار می‌دهد و منجر به کج رفتاری و قانون شکنی آنها می‌شود (زارع‌شاه‌آبادی و ترکان، ۱۳۹۱: ۹۳).

همچنین در رویکرد تضاد رفتار قانون گریزانه از یک تقلا و نزاع میان طبقات بالای جامعه و افراد طبقه پایین شکل می‌گیرد. در این نظریه به زعم کارل مارکس، بیشتر بزه‌کاری‌ها و رفتارهای قانون شکنانه به وسیله طبقات پایین انجام می‌شود و این به علت محدودیت‌هایی است که از طریق طبقه مسلط بر ابزار و نهادهای قدرت بر طبقات پایین و فقرا اعمال می‌شود (اصغرزاده و همکاران، ۱۳۹۴: ۱). به باور لوفور، اقتصاد جهانی سرمایه‌داری، از طریق بازنمایی‌های فضایی و کنش‌های مرتبط با آن، نظام سلسله مراتبی مرکز - پیرامون و نیمه پیرامون را در سطح جهان گسترده و مرزهای سیاسی و اقتصادی را متأثر از این تقسیم‌بندی فضایی ویژه نموده است. به این ترتیب، نظام تولید قدرت و سرمایه در مرکز، در تولید و بازتولید فرودستی و فقر نقش مهمی ایفا کرده است (عنبری و همکاران، ۱۳۹۹: ۱۵۷).

روش پژوهش

1. Merton
2. Wallerstein
3. Agino

الگوی روش شناسانه‌ی این پژوهش بر اساس، رویکرد کیفی و با استفاده از راهبرد نظریه داده بنیاد^۱ اجرا شده است. در این روش، گردآوری داده‌ها، تحلیل و نظریه نهایی با یکدیگر در ارتباط تنگاتنگ قرار دارد. نظریه‌های داده بنیاد به سبب آن که از دل داده‌ها بیرون کشیده می‌شوند، بیشتر می‌توانند بصیرت افزا هستند و فهم را تقویت کنند و راهنمای عمل شوند (استراوس و همکاران، ۱۳۹۱). این پژوهش، از منظر درک و تفسیر مردم به دنبال چگونگی برساخت و بسترهای تکوین پدیده کولبری می‌باشد. میدان مورد مطالعه شهرستان بانه است و مشارکت کنندگان این تحقیق، افرادی هستند که در شهرستان بانه در زمینه کولبری فعالیت می‌کنند. شیوه نمونه‌گیری نیز نمونه‌گیری کیفی - نظری و تعمّدی بوده است. افراد انتخاب شده از نظر سن، تحصیلات، نوع کولبری (رسمی و غیررسمی) و تأهل با هم متفاوت بودند. یافته‌های تحقیق بر اساس تکنیک مصاحبه‌های نیمه ساختار یافته و عمیق گردآوری شده است. با کمک روش نمونه‌گیری کیفی با ۲۶ نفر از کولبران مصاحبه حضوری انجام شد و تا رسیدن به اشباع نظری ادامه یافت. به عبارتی، فرایند نمونه‌گیری نظری تا زمانی ادامه پیدا کرد که داده‌ها از لحاظ نظری به اشباع رسیدند یعنی فضای مفاهیم و مقوله پر شده و دیگر داده‌ی جدیدی ظهور پیدا نکرد. در این پژوهش مشارکت کنندگان با رضایت کامل در پژوهش شرکت داشتند. همچنین به مشارکت کنندگان اطمینان داده شد برای مشخص نشدن هویت آنان از اسامی مستعار در پژوهش استفاده خواهد شد. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از روش نظریه زمینه‌ای استفاده شده است. برای تحلیل داده‌ها از سه شیوه کدگذاری باز^۲، محوری^۳ و گزینشی^۴ استفاده شد. در ابتدا کدگذاری باز صورت گرفت که الصاق مفاهیم اولیه داده‌های خام است. سپس کدگذاری محوری انجام شد و مقوله‌هایی استخراج شدند که مفاهیم با سطح انتزاع بالاتر داشتند و در پایان، کدگذاری گزینشی انجام شد. در مرحله کدگذاری گزینشی، مقوله هسته ظهور یافت. برای ارزیابی پژوهش کیفی از معیارهای اعتبار پذیری، قابلیت اطمینان، انتقال پذیری و تأییدپذیری استفاده شده است. برای دست یافتن به اعتبار از روش‌های کنترل اعتباریابی به وسیله اعضاء و نیز روش مثلث سازی داده‌ها استفاده شده است. برای دست یافتن به قابلیت اطمینان، فهرست مصاحبه شوندگان، متن مصاحبه‌ها و فرایند تجزیه و تحلیل داده‌ها در رایانه ذخیره شده است. برای دست یافتن به معیار انتقال پذیری، سعی شد تمامی مراحل انجام گرفته در پژوهش به صورت کامل و با جزئیات ارائه گردد. برای دست یافتن به معیار تأیید پذیری نتایج تحلیل داده‌ها با داده‌های خام مقایسه گردید

1. Grounded Theory

2. Axial Coding

3. Selective Coding

4. Lincoln and Guba

تا همخوانی نتایج با داده‌ها تأیید شود. به منظور تأیید تفاسیر، یافته‌ها به چند نفر مطلع داده شدند تا کنترل صورت بگیرد.

جدول ۱- مشخصات زمینه‌ای مشارکت کنندگان

ردیف	نام	سن	تحصیلات	وضعیت تأهل	نوع کولبری	مدت کولبری
۱	محمد	۷۰	بی‌سواد	متاهل	رسمی	۱۰
۲	بهمن	۳۵	لیسانس	متاهل	رسمی	۳
۳	سعید	۳۴	پنجم ابتدایی	متاهل	غیررسمی	۶
۴	احسان	۲۸	بی‌سواد	متاهل	غیررسمی	۱۰
۵	حسن	۳۲	دوم ابتدایی	متاهل	غیررسمی	۱۲
۶	عباس	۳۰	دوم دبیرستان	مجرد	رسمی	۸
۷	سینا	۳۷	سوم راهنمایی	متاهل	غیررسمی	۳
۸	مصطفی	۶۰	بی‌سواد	متاهل	رسمی-غیررسمی	۱۲
۹	کارزان	۴۰	فوق دیپلم	متاهل	غیررسمی	۹
۱۰	نیما	۳۱	بی‌سواد	متاهل	رسمی-غیررسمی	۱۳
۱۱	حسین	۴۶	دیپلم ریاضی	متاهل	غیررسمی	۱۰
۱۲	عبدالله	۵۰	بی‌سواد	متاهل	غیررسمی	۱۲
۱۳	رضا	۴۴	بی‌سواد	متاهل	غیررسمی	۱۲
۱۴	هزار	۲۹	پنجم ابتدایی	متاهل	غیررسمی	۱۱
۱۵	آرام	۳۶	سیکل	متاهل	رسمی	۲
۱۶	رحیم	۴۲	بی‌سواد	متاهل	رسمی	۸
۱۷	علی	۳۷	دیپلم	متاهل	رسمی	۱۲
۱۸	هژیر	۲۷	فوق دیپلم	مجرد	غیررسمی	۷
۱۹	فرهاد	۱۴	کلاس هشتم	مجرد	غیررسمی	۱
۲۰	بهنام	۲۴	پنجم ابتدایی	متاهل	غیررسمی	۵
۲۱	صابر	۳۲	دیپلم	متاهل	غیررسمی	۷
۲۲	فاتح	۴۶	سوم ابتدایی	متاهل	رسمی	۱۰
۲۳	متین	۲۲	اول راهنمایی	متاهل	رسمی	۴
۲۴	آراس	۱۹	بی‌سواد	مجرد	غیررسمی	۹
۲۵	مهدی	۲۸	لیسانس	متاهل	غیررسمی	۱۲

۲۶	محسن	۵۵	دوم دبیرستان	متاهل	رسمی- غیررسمی	۱۱
----	------	----	--------------	-------	---------------	----

یافته‌های پژوهش

شش درون‌مایه اصلی برای بیان نگرش کولبران شهرستان بانه در ارتباط با مفهوم کولبری از داده‌ها استخراج شده‌اند. نحوه بیان درون‌مایه‌ها به گونه‌ای بوده که ضمن توصیف دقیق تجربه‌های پاسخگویان از فعالیت کولبری، به معنایی این تجربه‌ها پرداخته شده است. بر اساس این یافته‌ها، نحوه خوانش کولبران از زمینه‌ها و پیامدهای کولبری به شرح زیر در قالب ۲۴ مفهوم اساسی و ۵ مقوله عمده (جبر اقتصادی محیط، شرایط ساختاری جامعه، زیست جهان و بازتولید نقش کولبری، راهبرد گریز ناپذیر و سیاست‌های رانتی و مقوله هسته (تداوم پدیده کولبری) تلخیص گشته‌اند. و در نهایت در قالب مدل یک زمینه‌ای به تصویر کشیده شده‌اند.

جدول ۲- استخراج مفاهیم و مضامین اصلی

مفاهیم اساسی	تعداد مفاهیم	مقوله‌های عمده	مقوله هسته
جبریت محیطی، وجود مرزهای طولانی و گسترده، در دسترس بودن فرصت‌های زیاد برای قاچاق (کولبری غیررسمی)، موقعیت جغرافیایی و کوهستانی	۴	جبر اقتصادی محیط	تداوم پدیده کولبری
توسعه نامتوازن اقتصاد- توسعه نیافتگی مضاعف - نابرابری‌های اجتماعی - نبود برنامه‌های درازمدت برای اشتغال پایدار - عدم ریسک‌پذیری جغرافیایی - عدم استفاده از پتانسیل‌ها و ظرفیت‌های منطقه - حاشیه نشینی مفرط - نرخ بالای بیکاری - فقر	۹	شرایط ساختاری جامعه	
یادگیری اجتماعی، شغل خانوادگی، پدیده عام، تجربه مشترک با هم‌تایان	۴	زیست جهان و بازتولید نقش کولبری	
مشروعیت سازی، درماندگی آموخته شده، توجیه اجتماعی قاچاق، اقتصاد سیاسی	۴	راهبرد گریز ناپذیر	
استثمار، ناامنی اقتصادی، جسم کولبران جزئی از مایملک کاپیتالیست‌های محلی	۳	سیاست‌های رانتی	

جبر اقتصادی محیط

جبرگرایی یک نظریه (آموزه) فلسفی است که انسان را یکسره در بند شرایط زیستگاهی خود می‌داند. بنابراین، همین شرایط الگوهای زندگی او را رقم می‌زند (پاپلی یزدی، ۱۳۷۲: ۶۷۲۶). بر اساس نظریه جبر محیطی، عناصر و عوامل طبیعی نظیر اقلیم تعیین کننده و جهت دهنده فعالیت و زندگی انسان هاست. جبر جغرافیایی در مقابل اراده آزاد قرار دارد، یعنی عملکردهای انسانی نمی‌تواند آزاد باشد، و این عملکردها به وسیله نیروهای خارجی محدود گشته و نوع عملکرد نیز تعیین می‌گردد. نیروهای خارجی ممکن است به صورت محیط طبیعی، اقتصادی، تاریخی، سیاسی، ظاهر شوند. چون انسان به طور مطلق دارای اراده آزادی نیست، از این رو نمی‌تواند به طور مطلق مسئول آن چیزی باشد که انجام می‌دهد.

بهمن ۳۵ ساله در این زمینه اظهار داشت:

«تنها راهی که برای پول درآوردن در این شهر ما داریم واردات و صادرات است چه به صورت قانونی و چه غیر قانونی و یکی از راه‌ها برای انجام آن در شهر بانه کولبری است».

وجود مرز و گستردگی نواحی مرزی در این منطقه و نیز محدودیت فرصت‌های شغلی، زمینه‌های لازم برای کار کولبری را فراهم کرده است.

آرام ۳۶ ساله در این زمینه اظهار داشت:

«این شهر به دلیل اینکه از نظر جغرافیایی جزء مناطق مرزنشین می‌باشد. فرصت‌های زیادی برای انجام فعالیت کولبری (رسمی و قاچاق) در آن وجود دارد».

از نظر کولبران، این منطقه مرزهای طولانی با کشور عراق دارد و این کشور کنترل چندانی در مرزها برای ورود و خروج کالا انجام نمی‌دهد. پس در دسترس بودن فرصت قاچاق انگیزه لازم را برای قاچاق توسط کولبران فراهم می‌کند.

مصطفی ۶۰ ساله در این زمینه چنین اظهار داشت:

«کوهستان‌های صعب‌العبور مناطق مرزی و قدرت بدنی مردان کرد دو مزیت اصلی برای انجام کولبری است. جاهایی از مرز که کوهستانی است و شیب‌های تندی دارد مرزبانان کمتر می‌توانند آنجا را کنترل کنند. کردها معمولاً از نظر بدنی قوی هستند و می‌توانند این رنج و سختی را تحمل کنند».

در مناطق مرزی محیط جغرافیایی سرنوشت مردم را مشخص می‌کند. محیط جغرافیایی استان کردستان بستر و زمینه خاصی برای پیدایش پدیده قاچاق ایجاد کرده است. به دلیل مرزی بودن و محرومیت شدید شهر بانه قاچاق کالا به وفور در آن صورت می‌گیرد. قبل از پیدایش

کولبری مردم به وسیله اسب کالاها را بین دو طرف خط مرزی رد و بدل می‌کردند با ورود کولبری و ممنوعیت استفاده از حیوان در حمل کالا، مردم معمولاً با استفاده از کول اقدام به کولبری می‌کنند. کولبری به صورت رسمی و با استفاده از کارت تردد و هم غیررسمی (قاچاق) انجام می‌گیرد. افرادی که کارت تردد ندارند، مجبورند کالای کسانی را که کارت دارند در مقابل مبلغ ناچیزی حمل کنند و یا به صورت قاچاق اقدام به کولبری کنند. بیشتر کولبران به دلیل نداشتن کارت تردد مرزی مجبورند که به صورت قاچاق کولبری نمایند. احسان ۲۸ ساله در این زمینه چنین اظهار داشت:

«کارت تردد یا مجوز فقط به عده خاصی داده می‌شود و بقیه مثل من کارت ندارند. و افرادی که کارت ندارند مجبورند کار قاچاقی کنند. افراد زیادی به صورت قاچاق کولبری می‌کنند».

اقتصاد کشاورزی در هر منطقه‌ای می‌تواند موجبات کاهش یا رفع بیکاری و محرومیت را به دنبال داشته باشد. به دلیل کوهستانی بودن منطقه، زمین‌های قابل کشت برای کشاورزی محدود است و بیشتر زمین‌ها به دلیل مساحت کم به صورت سنتی اداره می‌شوند. از این رو، کشاورزی رونق زیادی ندارد. اقتصاد کشاورزی در این منطقه ناکارآمد است و کمکی به توسعه اقتصادی منطقه در سطح کلان و نیز به وضعیت معیشتی مردم نمی‌کند. همچنین با وجود نزولات آبی زیاد در منطقه، به دلیل اینکه ساختارهای زیر بنایی برای نگهداری آب ضعیف است، بیشتر آب‌ها بیهوده هدر می‌رود و این عامل نیز یکی از علل عدم توسعه کشاورزی در این شهر بوده و یکی از عواملی است که مردم را وادار به انجام کار کولبری و تداوم این پدیده می‌کند.

عباس ۳۰ ساله در این زمینه اظهار داشت:

«در شهر بانه وسعت زمین‌های کشاورزی قابل کشت به دلیل وجود کوهستانی بودن زیاد نیست. روند کشاورزی به صورت سنتی انجام می‌گیرد و به همین دلیل کشاورزی سود زیادی برای مردم ندارد».

شرایط ساختاری جامعه

توسعه نامتوازن اقتصاد در ایران موجب عدم تعادل منطقه‌ای در کشور شده است. عدم تعادل منطقه‌ای در بسیاری از مناطق جغرافیایی به ویژه مناطق مرکزی در مقایسه با مناطق پیرامونی در کشور ما بسیار مشهود و نمایان است. مناطق مرکزی نسبت به مناطق پیرامونی توسعه یافته ترند.

عدم وجود زیر ساخت‌ها برای توسعه محلی موجب توسعه نیافتگی اقتصادی و فرهنگی می‌شود. مناطق مرزی به عنوان مناطق حاشیه‌ای و توسعه نیافته شناخته می‌شوند. این حاشیه‌ای

بودن گرچه می‌تواند معلول شرایط جغرافیایی مناطق مرزی باشد، اما خود پدیده مرزی بودن، بسیاری از امکانات را مضحمل می‌سازد. مردم این منطقه، در مقایسه با سایر مناطق که قدرت تولیدی و اقتصادی بالاتری دارند، محدودیت‌هایی بیشتری را متحمل می‌شوند (ریگی، ۱۳۹۶: ۶۰). از طریق سطح‌بندی استان‌ها می‌توان میزان رفاه و یا فقر و محرومیت را در استان‌ها مشخص کرد. استان کردستان در بین استان‌ها پایین‌ترین رتبه را به خود اختصاص داده است. یعنی جزء استان‌های توسعه نیافته محسوب می‌شود. شاخص‌های متعددی در توسعه یافتگی دخیل هستند. شاخص‌های کلی توسعه عبارتند از شاخص‌های اقتصادی، زیر بنایی و اجتماعی و فرهنگی. شهر بانه از لحاظ توسعه نسبت به شهرهای دیگر استان نیز محروم تر است. به همین علت شهر بانه به یکی از قطب‌های قاچاق کالا در کشور تبدیل شده است.

در این رابطه حسین ۴۶ ساله بیان می‌کند:

«شهر بانه جزء مناطقی است که از نظر صنعت و توسعه هیچ رشدی نداشته‌اند و جزو شهرهای محروم در کشور ایران است».

در جهان امروز، نابرابری اقتصادی و اجتماعی به عنوان پدیده‌ای فراگیر و روبه گسترش قابل مشاهده است. وجود نابرابری و ابعاد آن از نشانه‌های مهم توسعه نیافتگی است. بنابراین، با توجه به اینکه هدف اصلی توسعه، رشد همراه با عدالت اجتماعی است. عدم توازن در بین مناطق در جریان توسعه، موجب ایجاد شکاف و تشدید نابرابری منطقه‌ای می‌شود که خود مانعی در مسیر توسعه است (کاویانی‌راد و همکاران، ۱۳۹۹: ۵۲). نابرابری اجتماعی و تعمیق فاصله طبقاتی از آفت‌های در کمین جوامع به ویژه جوامع در حال توسعه به شمار می‌رود. عمیق‌تر شدن نابرابری‌ها در حوزه‌های گوناگون اقتصادی، اجتماعی، علمی و حتی سیاسی، عدالت و برابری فرصت‌ها در دسترسی افراد جامعه به منابع ارزشمند و موقعیت‌های برتر را از بین می‌برد و افراد و گروه‌ها نسبت به درجه بندی و نزدیکی یا دوری به منابع ثروت و قدرت به امکانات دست می‌یابند. در این شرایط، افراد در ارزیابی‌های گوناگون قرار گرفته و قشر بندی‌ها شکل می‌یابد. وجود تفاوت‌های دایمی در دسترسی به فرصت‌های اجتماعی و شغلی مفهوم نابرابری را در جامعه گسترش داده و شرایط نامتعادلی و به دور از عدالت و انصاف در برخورداری از امکانات شهری، رفاهی، آموزشی را در جامعه ایجاد می‌کند. متین ۲۲ ساله در این زمینه چنین اظهار داشت:

«دولت به شهرهای مرزی مثل شهر بانه اصلاً توجه نمی‌کند و آینده و مسائل معیشتی مردم این شهر برایش مهم نیست در عوض جهت رفاه و آسایش بعضی از شهرها مثل تهران تلاش زیادی می‌کند در برخی از شهرها فرصت‌های شغلی بسیاری وجود دارد و مردم از امکانات مختلف زیادی برخوردار هستند و این نشان

دهنده تبعیض و نابرابری بین استان هاست. آینده مبهم و نامعلوم من به عنوان یک جوان این مملکت تا حد زیادی به این نابرابری مرتبط می‌باشد».

عدم تعادل منطقه‌ای در بسیاری از مناطق جغرافیایی به ویژه مناطق مرکزی در مقایسه با مناطق پیرامونی در کشور ما بسیار مشهود و نمایان است. در واقع عدم وجود زیر ساخت برای توسعه محلی مناطق مرزی و با توجه به آن توسعه نیافتگی اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی وجود دارد. از طریق سطح بندی استان‌ها می‌توان میزان رفاه و یا فقر و محرومیت را در استان‌ها مشخص کرد. استان کردستان جزء استان‌های توسعه نیافته است. شاخص‌های متعددی در توسعه یافتگی دخیل هستند. شاخص‌های کلی توسعه عبارتند از شاخص‌های اقتصادی، زیر بنایی و اجتماعی و فرهنگی. درآمد سرانه پایین، سهم ناچیز در تولید ناخالص ملی، نرخ بیکاری بالا، فقدان سرمایه گذاری از شاخص‌های هستند که نشان از توسعه نیافتگی در استان را دارند. به همین علت شهر بانه به یکی از قطب‌های قاچاق کالا در کشور تبدیل شده است. در این رابطه حسین ۴۶ ساله بیان می‌کند:

«شهر بانه جزء مناطقی است که از نظر صنعت و توسعه هیچ رشدی نداشته‌اند و جزو شهرهای محروم در کشور ایران است. اینجا چون شهر مرزیه سرمایه‌داران کارخانه و کارگاه نمی‌سازند. دولت هم اصلاً به ما توجه نمی‌کند. فقر و بیکاری در شهر بیداد می‌کند و مردم برای اینکه لقمه نانی بدست بیاورند مجبورند به قاچاق روی بیاورند به نظر من یکی از علت‌های کولبری توسعه نیافتگی در شهر بانه است».

عدم ریسک‌پذیری، یکی از عواملی است که زمینه ساز ایجاد و تداوم پدیده کولبری شده است. بنابر اظهارات مصاحبه شوندگان، بی‌توجهی سرمایه داران و دولت در امر سرمایه‌گذاری یکی از علت‌های مهم در ایجاد پدیده کولبری در شهر بانه است. دولت و بخش خصوصی حاضر به سرمایه‌گذاری در این شهر نیستند. در مناطق مرزی سرمایه گذاران خصوصی به دلایل امنیتی و عدم حمایت دولت انگیزه‌ای برای سرمایه گذاری ندارند. تاکنون در راستای تأسیس کارخانه‌ها، کارگاه‌ها و شرکت‌هایی که سبب اشتغال‌زایی و در نهایت توسعه یافتگی این شهر باشد برنامه‌ریزی طولانی مدت صورت نگرفته است. به جزء چند واحد صنایع کوچک با کارکنان اندک این شهر فاقد کارخانه یا کارگاه است. سرمایه گذاران بومی ترجیح می‌دهند در مناطق دیگر سرمایه گذاری کنند. به همین دلیل فرصت‌های شغلی بسیار اندک‌اند. بسیاری از مردم برای امرار معاش مجبور به کولبری هستند. فاتح ۴۶ ساله در این زمینه چنین بیان می‌کند:

«دولت و سرمایه داران در این شهر حاضر به سرمایه گذاری نیستند. سرمایه داران می‌گویند در شهرهای مرزی و از جمله شهر بانه امنیت وجود ندارد. و آنها

ترجیح می‌دهند در شهرهای دیگر سرمایه‌گذاری کنند. به نظر من اگر دولت و سرمایه‌داران شهر در جهت سرمایه‌گذاری برای احداث کارگاه و کارخانه و یا شرکت‌های تولیدی برنامه‌ریزی درستی داشته باشند مردم از بیکاری نجات پیدا می‌کنند و کولبری کاهش یا از بین می‌رود».

براساس دیدگاه مصاحبه‌شوندگان، فقدان بخش خصوصی کارآمد و عدم استفاده از پتانسیل‌ها و ظرفیت‌های این شهر به دلایل امنیتی، عامل مهمی در بیکاری، فقر و در نهایت ایجاد و تداوم کولبری است. یکی از کارکردهای اصلی و مهم پدیده گردشگری کارکرد اقتصادی است. در حال حاضر، یکی از منابع درآمدی هر کشوری صنعت توریسم است که می‌تواند علاوه بر درآمدزایی برای کشور فرصت‌های اشتغال‌زایی بسیاری ایجاد نماید. شهر بانه با داشتن مناطقی زیبا و بکر پتانسیل‌ها و ظرفیت‌های بالقوه زیادی در جهت جذب گردشگران دارد و لذا می‌تواند بستر مناسبی جهت سودآوری و اشتغال‌زایی بوده باشد. دولت و سرمایه‌داران در شهرهای مرزی، از جمله شهر بانه، به دلایل امنیتی کاری انجام نداده‌اند. در این زمینه کارزان ۴۰ ساله اظهار داشت:

«شهر بانه از نظر منابع طبیعی زیبا برای جذب گردشگر ظرفیت‌های زیادی دارد ولی توسط دولت و سرمایه‌داران شهر تا حالا هیچ گونه برنامه‌ریزی خاصی در این زمینه صورت نپذیرفته است. جذب گردشگر می‌تواند تا حدودی باعث اشتغال‌زایی شود و فرصت‌های شغلی را برای عده‌ای از کولبران و بیکاران فراهم نماید.»

کولبری از مشاغل کاذب، سخت و دشواری محسوب می‌شود که در منطقه مرزی بانه شایع است. توسعه نامتوازن اقتصادی در کشور و توجه به موقعیت منطقه‌های مرکزی در ایران و عدم رشد و شکوفایی کافی بخصوص در حوزه اقتصادی در مناطق مرزی، از جمله شهر بانه، سبب عدم توسعه مطلوب و کارآمد، نابرابری‌های اجتماعی و احساس تبعیض سیاسی مرزی ساکنان مرزی با مرکز، محرومیت‌ها (فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی)، مهاجرت روستائیان به شهر و حاشیه‌نشینی مفرط، نرخ بالای بیکاری و در نهایت فقر شده است. این عوامل سبب تمایل بیشتر مردم نسبت به فعالیت درچنین عرصه‌ای (کولبری رسمی و کولبری غیررسمی یا قاچاق) می‌شود. احسان ۲۸ ساله در یکی از مناطق حاشیه شهر زندگی می‌کند. وی ۱۰ سال تجربه کولبری دارد. وی در این زمینه چنین بیان می‌کند:

«خانواده من دوازده سال پیش از روستا به شهر آمدند. چون به دلیل فقر نمی‌توانستیم در مناطق دیگر شهر زندگی کنیم از روی ناچاری به حاشیه شهر پناه آوردیم. بیشتر مردم این محله به کار کولبری مشغول هستند. من هم ده

سال است که به این کار مشغولم چون در این شهر کار خیلی کم است. چون کارت تردد مرزی هم ندارم، مجبورم به صورت قاچاق کولبری کنم.»

نیما ۳۱ ساله در این زمینه چنین اظهار داشت:

«من در یک خانواده روستایی به دنیا آمدم. جمعیت ما در خانواده به مرور زمان بیشتر شده بود و زمین‌های کشاورزی ما هم زیاد نبود در نتیجه بیشتر اعضای فعال و جوان خانواده بیکار بودیم. و از سر ناچاری مجبور شدم به شهر بیایم و چون در شهر هم کاری پیدا نکردم و مهارت خاصی هم ندارم کولبری می‌کنم و چون کارت تردد مرزی هم ندارم بیشتر به صورت قاچاق کولبری می‌کنم.»

فرهاد ۱۴ ساله که مدت زیادی از مرگ پدرش نگذشته است و از روی ناچاری به کولبری روی آورده است. در این زمینه چنین می‌گوید:

«من به خاطر فقر شدید خانواده مدرسه ترک تحصیل کردم قبلاً پدرم با هر سختی که بود خرجی ما را تأمین می‌کرد ولی از وقتی که پدرم فوت شده من با این سن کم مجبور شدم نان آور خانواده بشم. برای اینکه لقمه نانی برای خانواده‌ام ببرم تا از گشنگی نمیرند کولبری می‌کنم.»

زیست جهان و باز تولید نقش کولبری

پدیدار شناسی مدعی است که کنش اجتماعی، تنها تحت تأثیر فشار نیروهای بیرونی نیست، بلکه کنش گران ضمن زندگی روزانه خود، واقعیات اجتماعی را تجربه و مرتباً آن را بازسازی می‌کنند و در کنش متقابل با یکدیگر جهانی را می‌سازند که هر کس می‌تواند در آن، خود را به جای دیگری قرار دهد و از آن منظر به خود و دیگران نگاه کند و وقتی در شرایط مشابهی واقع شد، راه‌حل‌های مشابهی هم انتخاب می‌کند (صدیق سروستانی، ۱۳۸۹: ۸۰) یکی از عوامل تأثیرگذار در تداوم پدیده کولبری، یادگیری اجتماعی می‌باشد. افراد زیادی در این شهر بی‌کارند و تعداد زیادی از آنان نمی‌توانند حداقل نیازهای زیستی خود و خانواده شان را تأمین کنند. وقتی افرادی را در خانواده، آشنایان، دوستان و فامیل می‌بیند که کولبری می‌کنند. برای پیدا کردن منبع درآمدی ناچیز، کولبری تنها راه گریز نیست که برای آنها باقی می‌ماند. در واقع، کولبری در شهر بانه تا حد زیادی به یک کار عادی و عام تبدیل شده است. هر روز تعداد بیشتری از مردم از روی استیصال و ناچاری به این کار کشیده می‌شوند. رضا ۴۴ ساله در این زمینه اظهار داشت:

«بیشتر افراد روستای ما به شغل کولبری دارند و من هم چون بیکار بودم و دوستان و فامیل را دیدم کولبری می‌کنند، کولبر شدم. تعداد زیادی از آنها

قاچاقی کولبری می‌کنند. در شهر بانه از زمان‌های خیلی قدیم قاچاق بوده. قاچاقی گری در شهر چیز عادی و زمانی که برای شب نشینی به خانه‌های دوستان یا فامیل می‌رویم بیشتر در مورد کولبری و قاچاق حرف می‌زنیم».

از دید کولبران، این شغل یک تجربه مشترک خانوادگی و نیز تجربه مشترک با هم‌تایان است. شاید بتوان گفت نقش دیگری مهم، در این میان پررنگ است و به صورت الگو برای دیگران عمل می‌کند. پدر یا بزرگ فامیل، دوستان وقتی که کولبری می‌کند، بقیه افراد هم آگه کاری نتوانستند پیدا کنند همانند آنان به کولبری روی می‌آورند در بعضی خانواده‌ها همه افراد ذکور و فعال در این زمینه کار می‌کنند. در واقع، هنگامی که فردی عزم یا اراده می‌کند که کولبری کند افراد دیگری او را نمونه و الگو قرار داده و وارد این کار می‌شوند. و این یکی از عوامل شیوع، رواج و تداوم کولبری در این شهر است. مهدی ۲۸ ساله در این زمینه چنین بیان می‌کند:

«همه مردهای خانواده ما کولبر هستند و یا قبلاً این شغل را تجربه کردن. قبلاً به مدت نه سال در باغ‌ها و تاکستان‌های شهرهای دیگر کار می‌کردم وقتی بعد از این همه سال به بانه برگشتم چون بیکار بودم به توصیه پدرم به کولبری روی آوردم».

بهنام ۳۴ ساله در این زمینه چنین بیان می‌کند:

«من به توصیه دوستان و خویشاوندانم کولبر شدم. من به مدت زیادی بیکار بودم. هر چی تلاش کردم نتوانستم شغلی پیدا کنم. بیشتر مردهای فامیل و دوستانم کولبر هستند. آنها من را تشویق به این کار کردند به قول آنها در شهر بانه شغل وجود ندارد و کولبری از بیکاری بهتر است. حداقلش اینست که از گرسنگی نمی‌میری».

راهبرد گریز ناپذیر

کولبرانی که به صورت قاچاقی کار می‌کنند با ذکر دلایل مختلف سعی در مشروعیت بخشی به کار خود دارند. از نظر آنها به دلیل عدم برخورداری از حقوق شهروندی و ناتوانی در تأمین نیازهای اولیه زندگی، آنها هیچ تعهدی اخلاقی در وفاداری و پایبندی به قوانین وضع شده از طرف نهادهای حکومتی ندارند. آنها اذعان می‌کنند که برای زنده ماندن هیچ راهی به جز نادیده گرفتن قانون ندارند. کولبری هم به صورت رسمی و با استفاده از کارت تردد و هم به صورت غیررسمی (قاچاق) انجام می‌گیرد. افرادی که کارت تردد ندارند، مجبورند کالای کسانی را کارت دارند، در مقابل مبلغ ناچیزی حمل و یا به صورت قاچاق اقدام به کولبری کنند. در حال حاضر نزدیک به یک سال است که مسئولان دولتی بازارچه‌ها را بسته‌اند و اجازه کولبری رسمی را به

کولبران نمی‌دهند. بیشتر کولبران مجبور شدند که به صورت قاچاق کولبری کنند (زارع و محمدی، ۱۴۰۰: ۱۴۹). در این رابطه هژیر ۲۷ ساله اظهار داشت:

«من و بیشتر دوستانم چون کارت تردد مرزی نداریم به صورت قاچاق کولبری می‌کنیم. خیلی‌ها چون کارت ندارند به صورت قاچاقی کولبری می‌کنند. در شهر ما چون کار خیلی کم است و بیشتر مردم بیکار هستند، برای تأمین نیازهای خود و خانواده مجبوریم به صورت قاچاق کار کنیم».

از دید کولبران، جبر ساختاری شهر بانه یکی از عوامل رواج و تداوم کولبری است. زیر ساختارهای ضعیف سبب محرومیت شدید این شهر شده است. دولت نیز در راستای تغییر وضعیت و ایجاد اشتغال و امنیت پایدار کار زیادی انجام نداده است.

حسن ۳۲ ساله در این زمینه چنین می‌گوید:

«به نظر من چون در شهر بانه کار وجود ندارد و برای تأمین نیازهای خانواده‌ام مجبورم شبانه کولبری کنم پس کار من غیر قانونی نیست. من هرچه تلاش کردم کاری پیدا نکردم. مدتی کارگری می‌کردم ولی چون الان کارگر زیاد است و ساخت و ساز هم کم است کارگری هم همیشه انجام داد».

در بررسی مصاحبه‌های کولبران می‌توان فهمید که از نظر آنها، حمل تعداد اندکی از کالاها مثل مشروبات الکلی قاچاق محسوب می‌شود، چون به مردم ضرر می‌رساند و غیرمشروع است. ولی حمل کالاهای دیگر حتی به صورت غیر قانونی چون به مردم آسیب نمی‌رساند و مردم به دلیل فقر و نبود فرصت‌های شغلی مجبور به انجام آن هستند، غیرمشروع نیست. از نظر آنها فعالیت قاچاق کنشی بهنجار و قانونی می‌باشد. متین ۲۲ ساله در این زمینه چنین اظهار داشت:

«کاری که من و کولبران دیگر انجام می‌دهیم کار خلافی نیست چون ضرری برای دیگران ایجاد نمی‌کند. اگر دولت برای ما کار پیدا می‌کرد قاچاق نمی‌کردیم. به نظر مردم فردی که کالاهایی چون یخچال، تلویزیون، کولر را حمل می‌کند کالاهای قاچاق نمی‌دانند ولی حمل مشروبات الکلی و مواد مخدر را قاچاق می‌دانند».

در گفت‌وگو با کولبران در هنگام مصاحبه، همه آنها به نقش دولت در بیکاری و روی آوردن مردم به کولبری و قاچاق بسیار تأکید می‌کردند. آنها دولت را مسبب محرومیت شهر بانه می‌دانستند. از نظر آنها دولت به دلیل مرزی بودن شهر نگاه امنیتی نسبت به شهر دارد و به همین دلیل، تلاشی برای ایجاد تغییرات مثبت در این شهر نمی‌کند. آنها می‌گفتند اگر دولت در اینجا کارخانه و کارگاه تأسیس می‌کرد بیکاری و کولبری رواج نداشت و فقر از شهر رخت

برمی‌بست. در عین حال، دولت را ایجاد کنندهٔ معضلات و رفع این معضلات و بن بست‌ها را هم منوط به سیاست‌گذاری، برنامه‌ریزی و عملکرد دولت می‌دانستند (زارع و همکاران، ۱۴۰۰: ۱۵۰).

علی ۳۷ ساله در این زمینه چنین بیان می‌کند:

«دولت شهرهای مرزی مانند شهر بانه را فراموش کرده است. کارخانه و یا کارگاهی در شهر ما وجود ندارد و دولت هم آنها را نمی‌سازد تا از بیکاری نجات پیدا کنیم وگرنه مجبور نمی‌شدیم کولبری کنیم یا شبانه به مرز برویم».

سیاست‌های رانتی

همیشه در طول تاریخ افرادی از ثمرهٔ کار دیگران استفاده می‌کردند. همانطور که از صحبت‌های مشارکت کنندگان در مصاحبه پیداست، در حال حاضر نیز ظلم به طبقهٔ ضعیف جامعه مثل کارگران توسط افراد سرمایه دار جامعه تداوم دارد و این مصداق بارز استثمار در دنیای مدرن است. کولبران نیز توسط سرمایه داران در فرایند این رانت استثمار می‌شوند. سرمایه داران از جسم و روح کولبران برای ثروت اندوزی بیشتر خود بهره‌کشی می‌کنند. آنها بدون اینکه زحمتی بکشند پول‌های کلانی را به طور مداوم بدست می‌آورند. می‌توان این استثمار را نوعی برده‌داری نوین دانست (زارع‌شاه‌آبادی و همکاران، ۱۴۰۰: ۱۴۹).

سعید ۳۴ ساله در این زمینه اظهار داشت:

«کولبری برای کولبران جزء ضرر هیچ سودی نداشته ولی باعث شده برای سرمایه داران سودهای زیادی به ارمغان بیاورد. کولبری کار خیلی سختی است با درآمد کم».

سینا ۳۷ ساله در ارتباط با بی‌عدالتی و ظلمی که صاحبان کالاها در مورد دستمزدها بر آنها (کولبران) روا می‌دارند. چنین روایت می‌کند:

«دستمزدهایی که برای حمل کول می‌گیریم ثابت نیست. افرادی که کارت تردد دارند دستمزد بیشتری می‌گیرند. آنهايي که مجوز ندارند در مقابل پول کمی (۱۰ یا ۱۵ هزار تومان) کول افرادی را که کارت دارند را حمل می‌کنند. افرادی که قاچاقی کولبری می‌کنند دستمزد بیشتری می‌گیرند. هرچه بار سنگین‌تر باشد صاحبان کالاها دستمزد بیشتری می‌دهند ولی در کل دستمزدی که به کولبران می‌دهند زیاد نیست و صاحبان کالاها به اختیار خود مقدار آن را مشخص می‌کنن».

طبق اظهارات مصاحبه شوندگان، کولبری فاقد امنیت اقتصادی برای کولبران است و هیچ آینده‌ای ندارد. کولبری بازنشستگی ندارد و درآمد حاصل از آن به حدی نیست که بتوانند برای آینده سرمایه گذاری بکنند تا در زمان از کار افتادگی و پیری و یا گرفتاری‌های زندگی از آن استفاده کنند. درآمد کسب شده توسط کولبری در حدی است که بعضی مواقع کفاف زندگی خانواده‌شان را نمی‌دهد. محمد ۷۰ ساله در این خصوص چنین بیان می‌کند:

«و وضعیت مادی من اصلاً خوب نیست. دستمزدی که من از کولبری می‌گیرم کم است. بعضی اوقات که برایم مهمان میاد از پس حداقل هزینه پذیرایی آنها برنمیام و مجبورم قرض کنم. کولبری شغلی است که بازنشستگی ندارد و ما مجبوریم تا زمانی که قدرتی در بدن داریم با هر سختی که شده کولبری کنیم.»

هرجا که اقتصاد وجود دارد، خصوصاً در اقتصاد پنهان (قاچاق) رانت نیز وجود دارد. یکی از مهم‌ترین عوارض اقتصاد رانتی، کولبری است. صادرات و واردات در مناطق مرزی به شبکه‌ها و افراد خاصی منحصر شده است. برای این کار از نیروی جسمانی کولبران بهره‌کشی می‌کنند و از این طریق سود سرشاری در بازه‌ی زمانی کم، نصیب این افراد (تجار و واسطه‌گران) می‌شود. مافیای تجاری، برده داری نوین را در یک جامعه سنتی برای مرزنشینان به ارمغان آوردند. به همین دلیل آنها تمایل دارند که کولبری و قاچاق تداوم داشته باشد. محسن ۵۵ ساله در این زمینه اظهار داشت:

«کولبران زیادی برای این که کالاها را به سلامت به دست صاحبان متمول کالاها برسانند چه به صورت قانون و چه غیر قانونی جانشان را از دست داده و یا دچار نقص عضو شدند»

مدل ۱- بخشی از مدل پارادایمی بر ساخت اجتماعی بسترهای تکوین و تداو پدیده کولبری در شهرستان بانه

نتیجه نهایی این پژوهش نشان دهنده این است که کولبران شرکت‌کننده در پژوهش حاضر، با تفسیر خود زمینه‌های مؤثر در ظهور و تداوم پدیده کولبری را درک و فهم کردند. نتایج زیر حاصل بازسازی معنایی انجام شده از درک و تفسیر کولبران از بسترهای شکل‌گیری و تداوم کولبری (رسمی و غیررسمی) می‌باشد. آنها بر این باورند که وجود مرزهای طولانی، شرایط جبری ساختاری منطقه موجب توسعه نیافتگی شهر می‌شود و این خود سبب شکل‌گیری کولبری می‌شود. پژوهش زارع و محمدی (۱۴۰۰) و محمودی و همکاران (۱۴۰۰)، نتایج پژوهش حاضر را تأیید می‌کند. پژوهش آنها نشان داد مرزها و شرایط جبری منطقه موجب توسعه نیافتگی شهر می‌شود. همچنین کولبران نابرابری‌های اجتماعی را مورد تأکید قرار می‌دادند. نابرابری‌های اجتماعی سبب کاهش فرصت‌های دسترسی افراد جامعه به به منابع ارزشمند مادی در حوزه‌های مختلف اقتصادی، اجتماعی می‌شود. استان‌های مرکزی بیشترین امکانات و استان‌های مرزی کم‌ترین امکانات را در کشور دارند. و این نابرابری، سبب کاهش اشتغال سالم، فقر و حاشیه‌نشینی مفرط می‌گردد و این عامل نیز یکی از فاکتورهای مؤثر در ایجاد و تداوم مشاغل کاذبی چون کولبری و قاچاق کالا است. پژوهش مسعودی و همکاران (۱۳۹۲) و وسلیمی و همکاران (۱۴۰۰)، نیز تأثیر بیکاری و مشکلات معیشتی را در شکل‌گیری کولبری تأیید می‌کند. نتایج این پژوهش بیان‌کننده این است که به دلیل مشکلاتی چون نبود اشتغال و فقر بسیاری از مردم این منطقه به کولبری می‌پردازند و در واقع کولبری به یک شغل خانوادگی و عام تبدیل شده است. یادگیری اجتماعی، دیگری مهم و تجربه مشترک با هم‌تایان از عوامل رواج و تداوم کولبری است.

طبق یافته‌های این پژوهش، کولبران در جهت توجیه عملکرد خود خصوصاً کولبران غیررسمی از مکانیسم دفاعی فرافکنی استفاده می‌کنند. از نظر آنان به دلایل شرایط جبری محیطی و ساختاری قاچاق کار غیر قانونی نیست و لذا سعی در مشروعیت بخشی به عملکرد خود دارند. پژوهش بهرامیان و عباس پور نتایج بدست آمده را تأیید می‌کند. آنها نشان دادند مشروع سازی عرفی پدیده قاچاق یکی از عوامل زمینه‌ساز پدیده قاچاق است. نتایج نشان می‌دهند که عدم سرمایه‌گذاری توسط دولت و بخش خصوصی یکی از فاکتورهای مؤثر در ایجاد کولبری می‌باشد. فرصت‌های جدید شغلی به دلیل عدم سرمایه‌گذاری در این شهر برای بیکاران فراهم نمی‌گردد. عدم امنیت اقتصادی و عدم حمایت و پشتیبانی دولت از سرمایه‌داران محلی یکی از عوامل خودداری کردن آنها از سرمایه‌گذاری است. همچنین عدم وجود برنامه‌ریزی طولانی‌مدت در جهت رشد و شکوفایی منطقه، عدم برنامه‌ریزی در راستای استفاده از ظرفیت‌های بالقوه، سبب بیکاری، فقر و در نهایت موجبات شکل‌گیری مشاغل کاذب چون کولبری و قاچاق

را فراهم می‌کند. پژوهش پیشگاهی فرد و همکاران (۱۳۹۳) نتایج پژوهش حاضر را تأیید می‌کند. پژوهش آنها نشان داد، امنیت و ثبات اقتصادی در مناطق مرزی وجود ندارد و اغلب سرمایه‌گذاری برای حل مشکل بیکاری در کانون توجه قرار ندارد. یافته‌های این پژوهش نشان دادند یکی از فاکتورهای مهم در رواج و تداوم کولبری سودهای کلانی است که نصیب کاپیتالیست‌های محلی و واسطه‌گران می‌شود. آنها جهت تطمیع خود تلاش می‌کنند تا کولبری و خصوصاً قاچاق در منطقه تداوم داشته باشد. می‌توان گفت کولبری یک نوع برده‌داری نوین است و کولبران به وسیله صاحبان بارها در این رانت استثمار قرار می‌شوند. در واقع، جسم کولبران جزئی از مایملک کاپیتالیست‌های محلی شده است. یافته‌های این پژوهش تأییدکننده پژوهش عنبری‌زاده و عبدزاده (۱۳۹۹) مبنی بر اینکه عواملی چون رایج شدن سرمایه‌داری رانتی در نبود سرمایه‌داری صنعتی زمینه ساز پدیده قاچاق می‌باشد.

در الگوی پارادیمی (نمودار ۱) سعی شده است این پدیده در قالب یک فرایند منطقی دیده شود. در این الگو بازسازی این مراحل بر اساس آن چیزی است که کولبران تجربه کرده و آن را در مصاحبه بیان کرده‌اند. هسته نهایی پژوهش با عنوان «جبر جغرافیایی فقر» است؛ در واقع، با بررسی بسترهای شکل‌گیری و تداوم کولبری به نوعی جبر محیطی و سیاسی دست یافتیم. مشارکت‌کنندگان در تحقیق، بر این باور بودند که سیاست‌های اقتصادی تأثیر بسزایی در معیشت مردمان مرزنشین کردستان برجای گذاشته است. مدیریت و عملکرد نظام سیاسی در عدم توسعه یافتگی، عدم اشتغال، فقر، حاشیه‌نشینی و عدم دسترسی به امکانات مؤثر است. پژوهش قادرزاده و محمدپور (۱۳۹۰) در ارتباط با برساخت پدیده تجارت مرزی، نتایج به دست آمده را تأیید می‌کند. نتیجه پژوهش آنها نشان داد پدیده تجارت مرزی برساختی اجتماعی است و پدیده تجارت مرزی را به مثابه واکنش و راهبرد گریزناپذیر به شرایط توسعه نیافته منطقه در ابعاد گوناگون و وضعیت خویشاوندی و قرابت‌های بین فرهنگی حاکم بر منطقه درک و تفسیر کرده‌اند. پدیده کولبری نشان دهنده نارسایی‌های ساختارهای اقتصادی و سیاسی جامعه است. به دلایل اقتصادی و سیاسی، دولت به مناطق مرزی نگاه امنیتی و منفی دارد و تازمانی که این نگرش در مناطق مرزی غالب باشد پدیده کولبری و قاچاق همچنان وجود دارد. کولبری مخلوق مناطق کمتر توسعه یافته و محروم است. نظام رانتی و نظام سیاسی در این منطقه حاکم است، یعنی افرادی که در این پروسه ذی نفع هستند، پستوانه و توجیه‌کننده وضع موجود هستند. در واقع، غلبه اندیشه نئولیبرال (تمرکز گرایی) و ایجاد نابرابری بین مناطق کشور، سبب توسعه نیافتگی این مناطق و در نهایت تولید و بازتولید مشاغل کاذب، کولبری و قاچاق می‌شود.

ازکیا، مصطفی و راهنما، یوسف، (۱۳۸۸)، بررسی عوامل اجتماعی موثر بر قاچاق سوخت (مطالعه موردی: ر منطقه باغ شایگان مهاباد)، پژوهش‌نامه علوم اجتماعی، سال ۲، شماره ۲، صص ۳۵-۴۸.

استراوس، آنسلم و کربین، جولیت، (۱۳۹۱)، مبانی پژوهش کیفی فنون و مراحل تولید نظریه زمینه‌ای، ترجمه ابراهیم افشار، چاپ دوم، تهران: نشر نی.

اصغرزاده، سمیه و شایگان، فریبا، (۱۳۹۴)، رویکردی چندعاملی به قانون گریزی، فصلنامه پژوهش‌های دانش انتظامی، شماره ۴، شماره پیاپی ۶۹، ص ۱.

ایمان، محمدتقی، (۱۳۹۱)، فلسفه روش تحقیق در علوم انسانی، چاپ اول، قم: انتشارات پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.

باینگانی، بهمن و جلائی‌پور، حمیدرضا، (۱۳۹۹)، بر ساخت تاریخ اجتماعی و بسترهای تکوین و تداوم اقتصاد غیررسمی (بازار و تجارت مرزی در بانه)، مجله جامعه‌شناسی ایران، ش ۱، صص ۳۲-۷۰.

پاپلی‌یزدی، محمدحسین، (۱۳۷۲)، جبر جغرافیایی یا توان‌های محیطی؟، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، شماره ۳۵، صص ۶۷۳۲-۶۷۳۳.

پیشگاهی‌فرد، زهرا؛ قالیباف، محمدباقر؛ حیدری‌فر، محمد و حیدری، شهریار (۱۳۹۳)، بسترهای ژئوپلیتیکی قاچاق کالا و ارز با تأکید بر بازارچه‌های مرزی (مطالعه موردی: استان کرمانشاه)، فصلنامه پژوهش‌های جغرافیایی انسانی، ش ۳، شماره پیاپی ۸۹، صص ۴۸۴-۴۶۵.

جان‌پرور، محسن؛ بهرامی جاف، ساجد؛ صالح‌آبادی، ریحانه و مازندرانی، دریا، (۱۴۰۰)، عوامل مؤثر بر استمرار کولبری در روستاهای مرزی پاوه با رویکرد سناریونگاری، نشریه پژوهش‌های جغرافیایی انسانی، دوره ۵۳، شماره ۳، صص ۱۱۲۱-۱۱۴۲.

خالدی، کوهسار، (۱۳۹۶)، پدیده کولبری در استان‌های کردنشین ایران، چاپ اول، محل نشر تهران: ناشر چراغ اندیشه.

دلپسند، کامیل؛ محمدی، پریخان و آموسی، مجنون، (۱۳۹۷)، بررسی جامعه‌شناختی زیست جهان اجتماعی کولبران مرزی، همایش ملی جامعه‌شناسی مرز، سیاست‌های توسعه و حیات اجتماعی مرزنشینان، دانشگاه کردستان.

رومینا، ابراهیم، (۱۳۹۲)، تبیین نظری قاچاق کالای ورودی و مدیریت آن در کشورها، فصلنامه ژئوپلیتیک، سال ۱۰، شماره ۱، صص ۸۳-۱۰۵.

ریگی، فهیمه، (۱۳۹۶)، رویکرد کیفی بر مقوله کولبری و بررسی فاکتورهای زمینه‌ای مؤثر بر آن، چاپ اول، محل نشر تهران: ناشر چراغ اندیشه.

زارع‌شاه‌آبادی، اکبر و محمدی، آرزو، (۱۴۰۰)، درک و فهم پدیده کولبری در شهرستان بانه، فصلنامه جامعه‌شناسی کاربردی، شماره ۱، شماره پیاپی ۸۱، صص ۱۵۴-۱۳۵.

زارع شاه‌آبادی، اکبر و ترکان، رحمت‌اله، (۱۳۹۱)، رابطه سرمایه اجتماعی و قانون‌گریزی در بین شهروندان شهر یزد، *نشریه مطالعات فرهنگی و ارتباطات*، شماره ۲۷، ص ۹۳.

سعیدی، علی‌اصغر و اسماعیل‌زاده، خالد، (۱۳۸۸)، *عوامل مؤثر برگسترش پدیده قاچاق در مناطق مرزی لزوم تدوین سیاست‌گذاری‌های جامع برای انضباط و امنیت در مرزها*، چاپ اول، تهران: ستاد مرکزی مبارزه با قاچاق کالا و ارز، معاونت پژوهش و آمار و اطلاعات.

سلیمی، کاوه و قدرتی، شفیعه، (۱۴۰۰)، بازسازی معنایی کولبری مطالعه کیفی کولبران غیر رسمی شهر سقز، *پژوهشنامه مددکاری اجتماعی*، سال ۷، شماره ۲۳، صص ۱۷۵-۲۱۵.

صدیق‌سروستانی، رحمت‌الله، (۱۳۸۹)، *آسیب‌شناسی اجتماعی (جامعه‌شناسی انحرافات اجتماعی)*، چاپ اول، تهران: انتشارات سمت.

عنبری، موسی و عبده‌زاده، سیروان، (۱۳۹۹)، *برساخت اجتماعی پدیده کولبری در مناطق مرزی غرب ایران (واکاوی زیست جهان انتقادی کنشگران محلی در شهرستان بانه)*، *مجله توسعه محلی (روستایی-شهری)*، دوره ۱۲ شماره ۱، صص ۱۸۵-۱۵۳.

قادرزاده، امید؛ محمدپور، احمد و قادری، امید، (۱۳۹۰)، *برساخت اجتماعی پدیده تجارت مرزی ارائه یک نظریه زمینه‌ای در شهرستان مریوان، مجله برنامه‌ریزی رفاه و توسعه اجتماعی*، دوره ۳، شماره ۹، صص ۸۰-۳۵.

کاویانی‌راد، مراد؛ ایرانی هریس، صیاد و بی‌نیاز، محمد، (۱۳۹۹)، *سنجش سطوح توسعه نیافتگی شهرهای استان کردستان و ارتباط آن با مخاطرات انسانی، فصلنامه مطالعات جغرافیایی مناطق کوهستانی*، سال اول، شماره ۴، صص ۶۷-۵۱.

متقی، افشین؛ امرایی، مهتاب و قرباتی سپهر، آرش، (۱۴۰۰)، *تحلیلی بر علل گرایش به اقتصاد غیر رسمی در شهرهای مرزی با تأکید بر اشتغال کولبری (مطالعه موردی: شهر سردشت)*، *فصلنامه علمی پژوهش و برنامه‌ریزی شهری*، دوره ۱۲، شماره ۴۷، صص ۲۷۱-۲۸۶.

محمدی، سعدی، (۱۴۰۱)، *تحلیل عوامل مؤثر بر بروز و تداوم پدیده کولبری در نواحی روستایی مرزی استان کردستان، فصلنامه پژوهش‌های جغرافیای انسانی*، دوره ۵۵، شماره ۲، صص ۱۳۵-۱۵۴.

محمدی، حیدر، موسوی‌جد، سیدمحمد؛ صالحی، یسرا و سلماسی، سمانه، (۱۴۰۰)، *اشتغال پایدار شهرهای مرزی؛ تحلیل علل و پیامدهای کولبری در شهر بانه، دو فصلنامه توسعه پایدار محیط جغرافیایی*، سال ۳، شماره ۵، صص ۱۸-۳۵.

محمودی، محمدامین و مرادی، علی، (۱۴۰۰)، *کولبری، برآیند سیاست‌های معطوف به توسعه نیافتگی (مطالعه کیفی کولبران شهر پاوه)*، *فصلنامه علمی جامعه‌شناسی فرهنگ و هنر*، دوره ۳، شماره ۳، صص ۱-۲۱.

مرادیان، محسن، (۱۳۹۶)، *پدیده کولبری: زمینه‌ها و پیامدها، نشریه دیده‌بان امنیت ملی*، ش ۶۶ ص ۱۷.

مسعودی، عباس و میرزائی، محمد، (۱۳۹۲)، بررسی عوامل موثر بر قاچاق کالا در استان‌های مرزی (مورد مطالعه: استان کردستان)، *مجله پژوهش‌نامه مطالعات مرزی*، شماره ۳، صص ۲۱-۴۴.

موحد، علی؛ ولی‌نوری، سامان؛ حاتمی‌نژاد، حسین، زنگانه، احمد و کمانرودی کجوری، موسی، (۱۳۹۵)، تحلیل فضایی فقر شهری در کلان شهر تهران، *فصلنامه علمی - پژوهشی*، شماره ۳، صص ۱۹-۳۶.

Frey, B.S.&H.Weck-Hanneman(1984)."The Hidden Economy as an Unobservable Variable", *European Economic Review*, 26, Pp. 33- 53.

Torgler, B., & Schneider, F. (2009). "The impact of tax morale and institutional quality on the shadow economy", *Journal of Economic. Psychology*, 30, 228-245.

